

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 34.037

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/1>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCH LEGAL ARGUMENTATION

Бойко Н.І., аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет

Юридична аргументація є невід'ємною складовою належного застосування права. У широкому контексті, кожна юридична справа, кожна правова позиція, кожен документ, юридично значуща дія, потребують високого рівня аргументованості.

В основі методології дослідження юридичної аргументації лежить діалектичне поєднання класичного та постнекласичного методологічного інструментарію. Найбільш чітко зазначена дихотомія отримує прояв при аналізі принципів та підходів дослідження юридичної аргументації.

Так, основоположними принципами, на підставі яких розкривається природа юридичної аргументації є: раціоналізму, детермінізму, принцип об'єктивної істини, верифікації, історизму, плюралізму, міждисциплінарності.

В свою чергу, до методологічних підходів використання яких дозволяє отримати необхідну інформацію про природу юридичної аргументації, відносяться наступні: аксіологічний, антропологічний, діяльнісний, системний, логічний, герменевтичний. При чому, триада антропологічного, аксіологічного та діяльнісного підходів, є системоутворюючими у контексті розуміння призначення юридичної аргументації та її соціальної ролі.

Безпосередні процеси наукових досліджень відбуваються із використанням конкретних методів, зокрема: загальних методів пізнання (опис, спостереження, узагальнення та ін.); загальнонаукових методів пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та ін.); міждисциплінарних методів пізнання (соціологічний, статистичний); спеціально-наукових методів пізнання (формально-юридичний, порівняльно-правовий, юридичної герменевтики).

Поряд із зазначеними методологічними інструментами використовуються й наукові досягнення зі сфери філософії, теорії держави і права, історії держави і права, юридичної деонтології, етики.

Юридична аргументація є складною процедурою здійснення якої потребує не тільки спеціальних знань у суб'єкта її здійснення, але й наявності таких компонентів як: належна правова регламентація, визначеність фактичних обставин та їх належна документальна фіксація.

Ключові слова: аксіологічний підхід, антропологічний підхід, діяльнісний підхід, принципи пізнання, юридична аргументація.

Legal argumentation is an integral part of the proper application of law. In a broad context, every legal case, every legal position, every document, legally significant action requires a high level of argumentation.

The methodology of legal argumentation research is based on a dialectical combination of classical and post-non-classical methodological tools. The most clearly stated dichotomy is manifested in the analysis of principles and approaches to the study of legal argumentation.

Thus, the fundamental principles on the basis of which the nature of legal argumentation is revealed are: rationalism, determinism, the principle of objective truth, verification, historicism, pluralism, interdisciplinary.

In turn, methodological approaches, the use of which allows obtaining the necessary information about the nature of legal argumentation, include the following: axiological, anthropological, activity, systemic, logical, hermeneutic. Moreover, the triad of anthropological, axiological and activity approaches are system-forming in the context of understanding the purpose of legal argumentation and its social role.

Direct processes of scientific research take place using specific methods, in particular: general methods of cognition (description, observation, generalization, etc.); general scientific methods of cognition (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, etc.); interdisciplinary methods of cognition (sociological, statistical); special scientific methods of cognition (formal-legal, comparative-legal, legal hermeneutics).

Legal argumentation is a complex procedure, the implementation of which requires not only special knowledge of the subject of its implementation, but also the presence of such components as: proper legal regulation, determination of factual circumstances and their proper documentary recording.

Key words: axiological approach, anthropological approach, activity approach, principles of knowledge, legal argumentation.

Актуальність. Одним з ключових компонентів якісної юридичної діяльності адвоката є юридична аргументація. Вміння переконати у істинності власної позиції, пошук та використання належних форм та способів доведення необхідної інформації, креативне абстрактне мислення, все це є невід'ємними складовими досягнення адвокатом визначених цілей та вирішенні встановлених завдань.

Відтак, загальнотеоретичне дослідження методологічних засад юридичної аргументації вбачається актуальним напрямом наукових розробок в сучасній юриспруденції.

Окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися у роботах: М. В. Афанасьєвої, Н. М. Бакаянєвої, С. Д. Гусарєва, Я. П. Зейкана, Д. Г. Манька, М. І. Козюбри, О. Д. Святоцького, П. М. Рабіновича, І. Д. Шутака та ін.

Мета статті. Встановити та проаналізувати методологічні засади дослідження юридичної аргументації.

Основний матеріал. Юридична аргументація є невід'ємною складовою належного застосування права.

У широкому контексті, кожна юридична справа, кожна правова позиція, кожен документ, юридично значуща дія, потребують високого рівня аргументованості.

П. М. Рабінович обґрунтував, що досягнення мети правової аргументації (досягнення переконання реципієнтів у правильності, підставності, справедливості обстоюваних аргументатором поглядів, пояснень, висновків стосовно певних юридично значущих фактів, ситуацій) дає підставу вважати останню належно якісною, ефективною. Якщо правова аргументація має таку якість, то її об'єкт (юридичний акт тощо) набуває таких властивостей, як вмотивованість (доказовість), переконливість. Їх наявність якраз і забезпечує, доводить ефективність правової аргументації» [7, с. 16].

Особливі вимоги щодо проведення юридичної аргументації, висуваються до адвокатів, як представників правозахисної системи сучасної держави.

За твердженням О. М. Юркевич, у практичному значенні юридична аргументація є однією з основних логіч-

них складових юридичної техніки, що має за мету здійснення правозастосування за певними логіко-юридичними нормами. Сучасна теорія юридичної аргументації поєднує знання формально-логічних теорій загальнотеоретичного значення зі змістовними завданнями правознавчої теорії та юридичної практики [12, с. 6].

Зазначені положення зумовлюють обґрунтування належної методологічної бази дослідження природи юридичної аргументації. При чому, слід відразу зауважити, що методологічна складова юридичної аргументації має два рівні. Перший рівень, це площина дослідження юридичної аргументації як специфічного явища у юриспруденції, другий рівень, це вже безпосередня сукупність принципів, підходів та методів які використовуються під час проведення процедур аргументації.

Д. Г. Манько зазначає, що аналіз юридичної практики показує, що одним із найефективніших механізмів досягнення позитивного результату вирішення юридичної справи є належна юридична аргументація. Уміння переконати в істинності своєї позиції засновано на сукупності чинників, як-от: знання, практичний досвід, мистецтво викладення матеріалу, розуміння основ психології та багатьох інших складників. Інколи юридична справа, яка спочатку не мала позитивних перспектив, наприкінці вирішується саме в тому варіанті, який є максимально прийнятним для сторони, яка провела ґрунтовний юридичний аналіз фактичних обставин справи, належним чином здійснила їх юридичну кваліфікацію та переконала всіх учасників розгляду справи в обґрунтованості своєї позиції [5, с. 21].

В рамках даного дослідження буде проаналізовано саме перший рівень методології юридичної аргументації, визначено його складові елементи та обґрунтовано їх роль у юридичній науці.

На справедливу думку О. Ю. Щербини, стосовно юриспруденції, аргументація є універсальною для всієї сфери права, логіко-методологічною процедурою пошуку та встановлення переконливих підстав судженням щодо юридично значущих подій, їхньої правової оцінки та прийняття адекватних їм рішень. У теоретичних розробках у царині права поняття «аргументація» постає підґрунтям формування теорії юридичної аргументації та аргументативного підходу до розуміння права [11, с. 65].

Зазначені положення зумовлюють проведення впорядкування теоретико-методологічних знань щодо сутності, природи та методологічного потенціалу юридичної аргументації. Вирішення поставленого завдання перш за все, пов'язано із з'ясуванням сутності методології та її складових.

На думку В. В. Дудченко, «сучасна методологія є системою концептуальних підходів, загальнонаукових та спеціальних методів і засобів дослідження, а також знанням про закономірності їх застосування» [3, с. 248].

В свою чергу М. С. Кельман визначає, що «методологія є складним багатоплановим утворенням, яке охоплює проблеми структури юридичного наукового знання загалом і особливо його теорії, концепції, тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, понятійний апарат методології та її наукову мову, структуру і склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються в юридичній науці» [4, с. 92].

Методологія може розглядатися у широкому та вузькому значенні. Де широкий рівень відображає розуміння методології юриспруденції як впорядкованої системи знань про виникнення, шляхи використання та структуру методологічних інструментів. В свою чергу, вузький рівень характеризує методологію виключно як сукупність методів, принципів, підходів та інших елементів методологічного арсеналу.

Пізнання юридичної аргументації з позицій загально-теоретичної юриспруденції забезпечує збагачення гносе-

ологічним інструментарієм усі галузеві юридичні науки. Адже методологія не просто об'єднує досягнення наук різного спрямування, а забезпечує їх розвиток за рахунок взаємного обміну досягненнями, розширюючи та доповнюючи одна одну.

В основі методології дослідження юридичної аргументації лежить діалектичне поєднання класичного та постнекласичного методологічного інструментарію. Найбільш чітко зазначена дихотомія отримує прояв при аналізі принципів та підходів дослідження юридичної аргументації.

Так, основоположними принципами, на підставі яких розкривається природа юридичної аргументації є: раціоналізму, детермінізму, принцип об'єктивної істини, верифікації, історизму, плюралізму, міждисциплінарності.

Раціоналізм (від лат. *rationalis* – розумний) – напрям у філософії, що визнає розум єдиною достовірною основою пізнання і поведінки людей. Раціоналізм проголошує розум єдиним джерелом і основою наших знань. У цьому розумінні раціоналізм протистоїть як сенсуалізму (емпіризму), який шукає джерело пізнання у свідченнях органів чуття, а в знанні фактів – головну форму пізнання, так і ірраціоналізму [10].

В процесі юридичної аргументації, раціоналізм обґрунтовує, що за істину можна приймати тільки те, що має чіткий вираз, самоочевидне для розуму. Логіка аргументації вимагає ділити складне питання на складові елементи, тобто розчленовувати труднощі, що зустрічаються на часткові, простіші проблеми з тим, щоб прийти до очевидних і зрозумілих речей. При цьому в процесі формування аргументативного ряду необхідно додержуватися порядку в мисленні, переходячи від речей менш складних до більш складних, від доведеного до недоведеного, за умови всебічного аналізу предмета дослідження.

Детермінізм (від лат. *determine* – визначаю, обмежую) – філософське вчення про визначеності (не довільний) характер буття явищ; теорія відносин опосередкування, завдяки яким продукуються речі і явища, визначається їхня природа і способи існування. Детермінізм відповідає на питання, чому виникає річ, чим вона породжена, чим визначається її існування і чому вона змінюється і зникає, у що перетворюється. Детермінізм фіксує активність буття та стверджує, що будь-яка річ є результатом зміни інших речей [10].

Принцип об'єктивної істини відображає усебічність у вивченні важливих та другорядних ознак юридичної аргументації. Особлива увага приділяється взаємозв'язку з розвитком системи державно-правових явищ, поєднанню антропологічного й ціннісного підходів; надається пріоритет демократичним цінностям, які втілюють у собі сучасний рівень розвитку світової цивілізації.

Верифікаційний принцип (від лат. *verus* – істинний і *facio* – роблю) – загальнонауковий принцип філософії науки, за яким визначається істинність або хибність наукових теорій, з'ясовується, які емпіричні складники наукових теорій підтверджують або спростовують теоретичну складову науки, а також, чи мають раціонально-пізнавальний смисл [10].

Принцип історизму відображає послідовність виникнення, формування та розвитку юридичної аргументації як явища у юриспруденції. Як зазначає Н. М. Оніщенко, «... ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження права розкриває історичну повторюваність та загальні принципи їх розвитку. Тому будь-яке дослідження права у своїй основі має ґрунтуватися на єдності історичного й логічного» [6, с. 110].

Принцип плюралізму забезпечує врахування якомога більшої кількості варіантів підготовки та проведення юридичної аргументації, її співвідношення з іншими видами соціальної активності. Дослідник має враховувати, що чим більше критеріїв аналізу застосовується, тим вірогіднішими будуть висновки.

Вбачається неможливим провести якісну юридичну аргументацію на підставі однорідних показників, отриманих у результаті дослідження одного аспекту досліджуваного явища лише під одним кутом зору. Необхідно враховувати максимальну кількість наявних поглядів на проблему, яка підлягає розгляду, використовувати сукупність існуючих підходів і методів з метою отримання повного та збалансованого результату.

В свою чергу принцип міждисциплінарності формує можливість розширення дискурсу щодо встановлення цілісної та багатоаспектної загальної панорами розуміння ролі юридичної аргументації.

На думку Т. Л. Тибайкіної, міждисциплінарність виражається в застосуванні ідей та результатів інших наук до досліджуваного питання, у порівнянні ряду фактів із різних наукових галузей в аналізі дискурсів різних наук та авторів. При цьому жодною мірою не повинні ігноруватися власне окремо наукові результати, які дозволяють досягти необхідної глибини аналізу і забезпечують наукову відкритість дослідження [9, с. 281].

В свою чергу, до методологічних підходів використання яких дозволяє отримати необхідну інформацію про природу юридичної аргументації, відносяться наступні: аксіологічний, антропологічний, діяльнісний, системний, логічний, герменевтичний. При чому, тріада антропологічного, аксіологічного та діяльнісного підходів, є системоутворюючими у контексті розуміння призначення юридичної аргументації та її соціальної ролі.

Аксіологічний підхід можна вважати методологічною основою юридичної аргументації, як гуманістично-орієнтованої діяльності, оскільки він спрямований на формування гуманних професійно-ціннісних орієнтацій. Цінності, які визнає людина, формують її ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації визначають загальний підхід людини до світу, до себе, до інших людей, надають сенс особистісним позиціям, поведінці, вчинкам і професійній діяльності.

На думку С. О. Сисоевої, ціннісні орієнтації охоплюють ідеали, уявлення про сенс життя і діяльності людини. Вони є основою мотиваційно-ціннісної сфери особистості, яка характеризується єдністю процесів саморегуляції й усвідомленого саморозвитку у процесі набуття смислів-цілей, смислів-інтересів, смислів-мотивів, смислів-відношень [8, с. 6].

Антропологічний підхід орієнтує на людину як соціальну істоту в її правових проявах, вимірюваннях, характеристиках. Складові юридичної антропології сприяють вивченню правової культури, правової свідомості і правового менталітету, а відтак розкриваються гуманістичні характеристики, що дозволяють проводити юридичну аргументацію із урахуванням вихідних вимог людини і соціуму.

Як зазначає Х. Н. Бехруз, антропологічний підхід дозволяє розкрити суть відносин, що склалися в людському суспільстві, які згодом послужили підставою для формування різних правових відносин у рамках різних правових систем [1, с. 61].

В системі методологічних підходів які використовуються для розкриття природи та призначення юридичної аргументації є діяльнісний підхід.

С. Д. Гусарев ґрунтовно доводить, що діяльнісний підхід як провідна ідея, вимагає відшукувати причинні зв'язки між подіями в суспільстві через їх детермінацію предметною діяльністю членів суспільства. Саме ця ідея (принцип) зумовленості правових явищ предметною цілеспрямованою діяльністю людини і є тим прагматом, що дозволяє теорію наблизити до практики, надати їй рис дієвості та прикладного характеру [2, с. 36].

Діяльнісний підхід пояснює юридичну аргументацію у нерозривній єдності з діяльністю людини. При цьому, безпосередня процедура аргументації може бути як

об'єктом впливу, засобом діяльності, метою або результатом, чинником зовнішнього впливу тощо, але у всіх випадках проявляється певне співвідношення людини і явища, зумовлене включенням людини у складну систему соціальних взаємодій, побудованих на правових стандартах поведінки.

Системний підхід припускає розгляд юридичної аргументації та її складових елементів, етапів і стадій як компонентів, що взаємодіють між собою і навколишнім середовищем. При використанні методології системного підходу досліджуються статичні, структурні, динамічні компоненти та властивості, їх внутрішні та зовнішні прояви, генетичні та функціональні зв'язки, взаємодії з середовищем за допомогою методів аналізу, синтезу, функціонального, структурного та інших.

При логічному підході об'єктивні закономірності виникнення, розвитку і функціонування юридичної аргументації розкривається шляхом їх вивчення на стадіях існування, у яких концентровано отримують прояв їх головні риси.

Логічний підхід є важливим для формального аналізу та оцінювання юридичної аргументації. Логіка є інструментом для відтворення формальної структури аргументу та його прихованих елементів. Проте логіка не пропонує норм для оцінювання матеріальних та процесуальних аспектів аргументування.

Герменевтичний підхід ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення й інтерпретації юридичних текстів. Юридична герменевтика як наукова методологія спрямована на теоретичне осмислення правової реальності, з метою створення наукових концепцій, в рамках яких здійснюється виявлення сутності різноманітних правових явищ, а також форм їх існування і розвитку. Інтерпретація передбачає не тільки осягнення, але й дослідження умов породження явища, відповідно, вона націлена, на правотворчість.

В контексті юридичної аргументації, герменевтичний підхід є тим методологічним інструментом, який дозволяє отримати всебічну інформацію щодо змісту правових актів, що використовуються під час аргументації, в тому числі, відносно історичних умов створення таких актів та особливостей застосування у різні історичні періоди.

Безпосередні процеси наукових досліджень відбуваються із використанням конкретних методів, зокрема:

загальних методів пізнання (опис, спостереження, узагальнення та ін.) так, приміром, опис застосовується для виявлення характеристик або умов певної групи населення чи явища без маніпулювання будь-якими змінними. Основна мета описових досліджень – надати детальний і точний звіт про явище або групу населення, зазвичай за допомогою різних методів збору даних, таких як опитування, інтерв'ю та спостереження;

загальнонаукових методів пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та ін.) так, приміром, метод переходу від знання загальних закономірностей до окремого його прояву має назву дедукції. Інакше кажучи, це є рух нашого мислення від загального до часткового, окремого. Так, із загального положення, презумпцію невинуватості фізичних осіб, можна зробити дедуктивний умовивід про невинуватість конкретної особи на підставі результатів юридичної аргументації. Якщо вихідні загальні положення є встановленою науковою істиною, то завдяки методу дедукції завжди можна дістати вірний висновок. Загальні принципи й закони не дають ученим у процесі дедуктивного дослідження збитися зі шляху, вони допомагають правильно зрозуміти конкретні явища правової реальності та провести юридичну аргументацію на високому рівні;

міждисциплінарних методів пізнання (соціологічний, статистичний) так, приміром, соціологічний метод отримує вираз у переробці та відборі необхідної інформації

про той аспект правової реальності, який досліджується в процесі проведення процедури юридичної аргументації. При використанні цього методу застосовуються різноманітні прийоми: аналіз документів, усні й письмові опитування (інтерв'ю, співбесіди, анкетування), вивчення матеріалів судової практики, суспільної думки про діяльність державних органів тощо;

спеціально-наукових методів пізнання (формально-юридичний, порівняльно-правовий, юридичної герменевтики). Так формально-юридичний метод полягає у вивченні юридичних понять в «чистому вигляді», їх визначенні та виявленні ознак. Іноді його називають догматичним методом, оскільки дослідження ведеться переважно на рівні абстрактних юридичних понять і категорій без урахування зовнішніх чинників – політичних, соціально-економічних, культурних. Оперуючи цими поняттями, дослідник в будь-якій галузі юридичних досліджень може проводити класифікацію, тлумачити зміст правових приписів, виявляти закономірності, виробляючи теорії, спираючись на інші методи і підходи.

На формально-юридичному методі ґрунтується дослідження будови правових норм, аналіз форм права, систематизації законодавства, правил юридичної техніки. Використання даного методу дозволяє провести право-відповідну процедуру юридичної аргументації із повно-

цінним розумінням змісту правових приписів, їх зв'язку із іншими нормами чинного законодавства.

Поряд із зазначеними методологічними інструментами використовуються й наукові досягнення зі сфери філософії, теорії держави і права, історії держави і права, юридичної деонтології, етики.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження слід зазначити, що належний рівень методологічної підготовки дослідника є безумовною запорукою можливості отримання цінного та обґрунтованого результату наукових розробок.

Юридична аргументація є складною процедурою здійснення якої потребує не тільки спеціальних знань у суб'єкта її здійснення, але й наявності таких компонентів як: належна правова регламентація, визначеність фактичних обставин та їх належна документальна фіксація. Досягнення якісних результатів юридичної аргументації можливо виключно за умови всебічного розкриття її правової природи та соціальної ролі та належного засвоєння отриманої інформації аргументатором.

В статті нами розглянуто лише один з аспектів методологічного аналізу юридичної аргументації. Безумовно, окремого дослідження вимагає розкриття сутності безпосередньої методології проведення юридичної аргументації, з центруванням на правила, способи та методи її здійснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник. Одеса: Фенікс. 2009. 464 с.
2. Гусарев С. Д., Білозьоров Є. В. Методологічні засади використання діяльнісного підходу у сучасному правознавстві. Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні: монографія / за ред. Д.С. Шеншученка. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. С. 31-41.
3. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2006. 304 с.
4. Кельман М. С. *Юридична наука: проблеми методології*: монографія. Тернопіль: ТЗОВ «Тернограф», 2011. 492 с.
5. Манько Д. Г. Юридична аргументація: поняття та технології здійснення. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 30. С. 21–23.
6. Оніщенко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2009. 460 с.
7. Рабінович П., Дудаш Т. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 8–20.
8. Сисоєва С.О., Бондарева Л.І. Педагогічні технології професійної освіти. Навчальний тренінг: навч.-метод. посіб. К.: ВМУРоЛ «Україна», 2006. 262 с.
9. Тибайкіна Т. Л. Міждисциплінарність як принцип сучасної теорії. *Українознавчий альманах*. Київ, 2013. Вип. 11. С. 278–281.
10. Філософський енциклопедичний словник. URL: <http://surl.li/orgue>
11. Щербина О. Ю. Специфіка витлумачення терміна «юридична аргументація» у логіко-юридичних студіях. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2016. № 25. С. 61–66.
12. Юридична аргументація: Логічні дослідження: колективна монографія / О. Юркевич та ін.; за заг. ред. О. Юркевич. Харків, 2012. 211 с.